

Kadın Hakları Siyaseti: Siyasetin Eril Karakterini Deęiřtirmek

Serpil Sancar, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

E-Posta: serpilsancar@gmail.com

Kadın hakları siyasetinin son elli yıl içerisindeki en önemli başarılarından biri, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yapılması gerekenleri, küresel kadın hareketinin gücüyle ve uluslararası örgütlerin desteğiyle uluslararası düzeye taşıyarak hukuki-siyasi metinler haline getirmek oldu. Bunun için kadın örgütleri; dünya çapında kadın hakları ihlallerini önlemeyi ve cinslerin eşitliğini hayata geçirmeyi amaçlayarak uluslararası düzeyde bunu onaylanan hukuki metinler hazırladılar ve bu metinleri kendi devlet yetkilileri ile siyasi kurumlarına imzalatıldılar.

Dünyada kadın haklarını koruyan ve kadın erkek eşitliğini gerçekleştirmek için yapılması gerekenleri tanımlayan, yani bir çeşit 'kadın hakları evrensel beyannamesi' sayılan temel hukuki-siyasi metin, *Kadınlara Karşı Her Türölü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi-CEDAW*'dır. CEDAW, Birleşmiş Milletler örgütünün çatısı altında hazırlanarak 1981 yılında yürürlüğe girdi ve birkaç yıl içinde 87 ölke tarafından imzalandı. CEDAW'ın hükümlerinin hayata nasıl geçeceğini gösteren yol haritası ise 1995 yılında Pekin'de toplanan *IV. Dünya Kadın Kongresi*'nde kabul edilerek bütün ölkelerce uygulama taahhüdü ile imzalanan *Pekin Eylem Planı*'nda yer aldı. Bu süreçte devlet kurumları ve sivil örgütleriyle hazırlık süreçlerine katılıp sundukları önerilerin metinlerde yer almasını sağlayan ölkelerden biri de Türkiye oldu.

1995 yılından bu yana ise Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi başta olmak üzere çok sayıda uluslararası ve bölgesel kuruluş; toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının uygulanmasını destekleyip durum saptayan düzenli izleme raporları hazırlayarak periyodik eylem planları yaptı ayrıca uzman ve bütçe destekleriyle ölkelerin eylem planlarını uygulamaları konusunda kolaylık sağladı.

Artık bu çabalar sonucunda elimizde, evrensel düzeyde kabul görmüş, birçok

ülkede uygulanarak geçerliliği kanıtlanmış ve imzacı ülkeler tarafından toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı uygulanacağı vaat edilmiş normlar, stratejiler, politikalar ve başarılı örneklerin bilgileri var¹. Ama elbette bu uluslararası sözleşmelerin ve siyasi kararların devletlerce imzalanmış olması, gündelik hayattaki cinsiyetçiliği ve kadınların yaşadığı hak ihlallerini birden ortadan kaldırmaya yetmiyor; uygulanmasını sağlamak, izlemek ve her noktasında toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmaya devam etmek gerekiyor.

Siyasal Katılımda Cinsiyet Eşitliği Açısından Türkiye'nin Dünyadaki Konumu

Bugün dünyada 'siyasal karar süreçlerine cinslerin eşit katılımının' sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada en stratejik ön-koşullardan biri sayılıyor. Çünkü kadınlar, siyasal kararlara katılımında en az 1/3 oranında yer almadan cinsiyet eşitliği konusunda kalıcı değişiklikler yapılamıyor. Buna, 'siyasal temsilde cinsiyet eşitliği için kritik eşik' diyoruz.

Bugün kadınların eşit siyasal katılımını gösteren ülkelerin en temel verilerine baktığımızda, eşiği aşanları ve aşamayıp düşenleri görüyoruz. Ne yazık ki Türkiye de eşiğe takılıp düşenler arasında yer alıyor. Eşit siyasal katılımın önemine dikkat çekebilmek için birkaç temel sayısal veriyi burada ele alalım:

- 2021 yılı itibarıyla ülke parlamentolarındaki kadın ortalaması %26. Bu oran İskandinav ülkelerinde %44; Avrupa ülkelerinde %30, Avrupa Parlamentosunda %39; Asya ülkelerinde %20, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde %17,5; Türkiye'de %17².
- Siyasal kararlara katılımında cinsiyet eşitliği açısından IPU verilerine göre, 2021 yılı itibarıyla, 186 ülke parlamentosu içinde 130. sıradayız³.

Türkiye'de siyasal parti yönetimlerinde, ulusal ve yerel seçimlerle oluşan siyasal temsil oranları önemli olan bir diğer göstergedir. TBMM'de 2018 yılı genel seçimleri verilerine göre siyasal partilerin kadın milletvekili oranları şöyle:

- Halkların Demokratik Partisi (HDP) %40; Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) %18; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) %13; Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) %8; İYİ Parti %7,6.
- TBMM'de kadın milletvekili oranı %17 iken siyasal partilerin kadın il ve ilçe başkanlarının oranı ancak %2,8.

Siyasal partilerin merkez yönetim organlarındaki (MYK) kadın oranları ise şu şekildedir:

- HDP MYK'da 31 üyenin 11'i kadın (%35); her düzeyde (il ve ilçe dâhil) parti eş başkanlarından biri kadın.
- CHP MYK'da 15 üyenin 4'ü kadın (%26); Parti Meclisi'nde 60 üyenin 21'i kadın (%35).
- AK Parti MYK'da 25 üye içinde 6'sı kadın (%24); MKYK'nin 51 üyesi içinde 15 kadın üye (%29).
- İYİ Parti genel başkanı ve Genel İdare Kurulu'nun 20 üyesinin 5'i kadın (%25).

Seçimle oluşan yerel yönetimlerin karar organlarında kadın oranlarına baktığımızda ise Türkiye açısından çok daha ciddi bir cinsiyet asimetrisi olduğunu görüyoruz:

- Dünyada mevcut yerel yönetimlerin karar organlarına seçilmiş 6,02 milyon yöneticinin 2,18 milyonu yani %36'sı kadın.
- Dünyada sadece 20 ülkede yerel karar organlarında %40'ın üstünde kadın var. 28 ülkede bu oran ise %30-40 arasında.
- Türkiye'de Belediye Başkanları içinde kadın oranı %3, belediye meclisleri üyelerinin ise ancak %11'i kadın⁴.

Türkiye ile ilgili siyasal kararlara katılımda cinsiyet eşitliği açısından HDP'nin kadın milletvekillerini ve siyasal parti yönetimlerinde ulaştığı kadın oranlarını dışarıda tuttuğumuzda, kadınların neredeyse görünmez hale geldiğini fark ediyoruz. Seçimlerde %33 cinsiyet kotası uygulamasını tüzüğünde öngören CHP, bazen kota uygulamayan AKP'nin dahi bir gerisine düşebiliyor. Gerek genel ve yerel seçim aday listeleri gerek de parti yönetimleri seçimlerinde hem 'cinsiyet kotası' hem de 'eşbaşkanlık' tekniği uygulayan HDP, kadın siyasal temsilde cinsiyet eşitliği açısından önemli bir başarı kazanmış görünüyor. Bunun nedeni, HDP'nin, yukarıda bahsettiğim norm, strateji ve politikaların çoğunu uyguluyor olmasıdır. Ama HDP de diğer partiler tarafından örnek alınıp rekabet edilen bir parti durumunda olmadığı için HDP'nin siyasal temsilce cinsiyet eşitliği konusunda ulaştığı nokta, diğer partileri çok da etkilemiyor.

Bu veriler; hem ulusal hem de yerel düzeyde ayrıca siyasal parti yönetimlerinde var olan kadınların siyasal katılım düzeyinin dünya ortalamalarının çok gerisinde

kaldığını gösteriyor. Söz konusu veriler ve değerlendirmelerinden yola çıkarak Türkiye'nin hala erkeklerce yönetilen 'erkek egemen bir toplum' olduğunu ve bu açıdan bakıldığında dünyadaki 'demokratik ülkeler liginden düşme' sürecinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu da bizi, bugünlerde gündemde olan 'Cumhuriyet'in demokratikleştirilmesi' tartışmaları içinde cinsler arası eşitliğin neden yeterince yer almadığını tartışmaya sevk etmektedir.

Siyasal Temsilce Cinsiyet Eşitliği Yol Haritası Nasıl Olmalı?

Siyasal temsilde cinsiyet eşitliğinin evrensel düzeyde doğrulanmış politikaları Türkiye'nin önüne iki temel stratejik uygulama koyuyor: bunlardan ilki, siyasi kararlara her cinsin önce en az 1/3 ve en kısa süre içinde de 1/2 oranına yükseltile bir katılım oranını gerçekleştirmek; bu hedefe ulaşmanın zor olduğu siyasi karar süreçlerindeyse, CEDAW'ın öngördüğü gibi, cinsiyet 'kotaları' uygulayarak eşit temsile ulaşmaktır. İkinci strateji ise sadece belli bir sayıda kadının siyasi karar süreçlerinde yer almasıyla yetinilmeyerek kadın hakları savunucularının bir tür siyaset önerisi ve çözüm politikaları temsilcileri olarak siyasi karar süreçlerinde yer almalarını sağlamaktır.

Türkiye'nin taraf olduğu ve imza attığı, evrensel toplumsal cinsiyet eşitliği mevzuatının gereklerine göre atılması gereken bu iki adımın gerçekleşmesi için yapılması gerekenlerin titizlikle ele alınması önemli bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda şimdi ne durumda olduğumuza dair yöneltilen soru, bizi, özellikle *İstanbul Sözleşmesi*'nin yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte, AKP hükümetinin 2010 sonrası ikinci döneminde başlayan kadın haklarında gerilemesinin hızlanarak devam ettiği noktaya getirir. Bilhassa son dönemlerde, kadın hakları konusunda bütünüyle muhafazakârların ve hatta fanatik dinci azınlık grupların belirleyici etkisiyle hareket eden hükümetin kadın hakları konusunda doğrudan geri adımlar atmaya devam ettiğini görüyoruz. Ancak bu gelişmelerin varlığına rağmen, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşması ile sürdürülebilir olması ve en temel şart olan siyasi ve kamusal karar konularında cinslerin eşit var olma hakkının sağlanması için bir an önce zorunlu adımların atılması gerekiyor.

Demokrasilerin Temel İlkesi Temsilde Eşitlikdir...

Siyasal temsilde eşitlik ulusal ve yerel parlamentolarda başlayarak yayılır. Bu nedenle de hala dünyada demokrasilerin ve eşitliğin en önemli göstergelerinden biri, siyasi temsildeki cinsiyet eşitliğidir. Çünkü cinslerin eşit siyasi temsili, bir yandan seçmenin kadın politikacılara karşı eşitlik normuna uyacağını vaat etmesine diğer yandan da siyasi partilerin seçim aday listelerinde kadınlara ne kadar eşit yer verdiğine bağlıdır.

Siyasal temsilde cinsiyet eşitliği, aslında, erkek egemenliğinin iki stratejik mekanizmasını etkisiz hale getirmeyi öngörür: bu anlamda hem toplumda kadınları ikincilleştiren cinsiyetçi önyargılarına karşı durur hem de toplumsal kaynakların nasıl paylaşılacağını belirleyen siyaset mekanizmasını cinsiyet eşitliğini sağlamaya zorlar.

Türkiye’de siyasal partilerin bu konudaki tutumlarını tanımlamak istersek gönül rahatlığıyla ana-akım partilerin büyük çoğunluğuna ‘cinsiyet körü’ diyebiliriz. Partilerin büyük çoğunluğu; hala stratejik güç kaynaklarının erkeklerin elinde olmasını sağlayarak bunun temel kurum ve mekanizmalarını sonuna kadar sahiplenilen yapılarını değiştirmeye direniyor ve partilerinin erkek çoğunluğunca yönetilmesini sessizce sürdürmeye çalışıyor. Bu olgu, siyasal partilerin cinsiyetçi yapılarını dönüştürmeyi, Türkiye’de demokrasinin yeniden inşasındaki en stratejik adımlardan biri haline getiriyor.

Dünya deneyimi bize, siyasal kararların belirlendiği konumlarda kadınların da eşit var olabildiğini sağlamanın kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini; tersine, ancak yürütülecek doğru mücadelelerle ve sürdürülebilir belli aşamalardan geçerek gerçekleşebileceğini gösteriyor. Bunun aşamalarını şöyle tanımlayabiliriz:

- Önce kadınların, sadece siyasal alanda değil; toplumun her alanında var olması ve ‘görünür olması’ gerekiyor. Bu var olma, modern yaşamın, demokrasinin ve temel insani var oluşun bir gereği olarak ‘normal, meşru ve olağan’ hale gelmeyle gerçekleşecek toplumsal dönüşüm ile mümkündür. Buna, dünyaya gelirken eşit sayıda olan farklı cinsiyetlerin toplumsal yaşama katılımında da eşit olması; yani ‘katılımda biyolojik adalet’ gereği eşitlik diyoruz.
- Kadınların modern toplumsal yaşamın ve alanın her boyutunda var olmaları, her yerde düşüncelerini, kendi yaşamlarına ilişkin taleplerini dile getirebilmesi, diğer deyişle kadınların kamusal alanlarda eşit var olabilmek için güçlenmesi; yani ‘toplumsal kararlara eşit katılım ve eşit söz hakkına; eşit güç konumuna’ ulaşmaları gerekiyor.
- Kadınların kamusal alanlarda güçlenmesi, aynı zamanda, politika oluşturma süreçlerine kendi yararına müdahale edebilmelerine ve ‘kendi çözümlerini siyasi kararlara dönüştürebilmeyi başarmalarına’ bağlıdır. Bunun gerçekleşmesi için de ‘kadın hakları siyasetinin temsilcilerinin siyasal süreçlerde temsili’ vazgeçilmez bir mecburiyettir.

Dünyada ve ülkemizde, bu sürecin farklı aşamalarını ve farklı gerekliliklerini

dikkate alarak farklı stratejiler ve politikalar öngörmeden, çeşitli gereklilikleri birbirinden ayırtmadan, sadece içlerinden birini gerçekleştirerek eşitliği sağlayacağını sanan çok fazla parti ve örgüt deneyimi vardır. Söz konusu farklı aşamaları ve farklı boyutları dikkate almadan kadınların görünürlüğünü sağlamakla yetinmek ve bununla cinsler arası eşitsizliğin çözüldüğünü düşünmek eksik ve yanlış bir bakış açıdır. Burada bahsettiğim diğer boyutları, özellikle üçüncü boyut olan 'kadın hakları siyasetinin temsilini önemsememek', cinsiyet ayrımcılığını yeniden yeniden üreten bir körlüktür. Bahsedilen farklı boyutların hepsini birden dikkate almadan, sadece birkaç elit kadını siyasete sokmaya çalışmakla yetinmek çözümsüzlüğü getiriyor. Çeşitli ülkelerin örneklerinden de gördüğümüz üzere cinsler arası eşitlik, zorunlu temel adımları atıp gerekli politikalara uyulmadan, kendiliğinden sağlanamıyor. Türkiye de bu tür başarısız ülke örneklerinden biri...

Kadınların Kamusal Görünürlüğü Modernleşme Kriteridir, Ama Bugün İçin Yetmez...

Tarihsel olarak 19. ve 20. yüzyılda erkekler, modern kamusal alanlarda, ailenin geçimini sağlamak, kurumları yönetmek ya da sadece eğlenmek amacıyla var oldular ve böylece bu alanları kendi yaşam ihtiyaçlarına göre şekillendirdiler. Bunun sonucu, erkekler bilimin, teknolojinin, devletin, sendikaların ve siyasal partilerin yönetimini ellerinde tuttular; hukuk, ticaret ve sanayi alanındaki kurumlar ve şirketler gibi modern kurumları kurup yönettiler. Bu gelişimin kaçınılmaz sonucu olarak bu alanlar erkeklerin öncelik ve ayrıcalık kazandıkları yerler olarak erkeklerin üstünlüklerine dayalı 'eril güç oluşturma alanları' haline dönüştü. Kadınlar ise modern kamusal alanlarda çok az görünmüş ve esasen, çocuk bakımı ve ücretsiz aile işçisi olarak özel alanlarda kapalı kalmıştır. Modernleşmenin yarattığı bu 'cinsiyete dayalı iş bölümü', kadınların neden erkeklerle birlikte eşit olarak kamusal dünyada var olamadıklarının temel nedenidir.

Kadınların toplumun her alanında görünür hale gelmeleri demek, yaşamın her noktasında kadınların var olmalarının normal, kaçınılmaz ve gerekli hale gelebilmesi demektir. Bu, modern sanayi toplumlarının çoğu için de oldukça yeni bir gelişmedir. Çünkü birçok modern meslek ve kamusal faaliyet, yakın zamana kadar, erkeklerce yapılıyordu. Örneğin bilim, hukuk, sanat gibi alanlar; mühendislik, doktorluk, hâkimlik gibi meslekler çok uzun süre, hatta şimdi bile erkek ağırlıklı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Dahası, eğlence ve spor gibi faaliyetler bile yakın zamanlara kadar erkeklere özgü idi. Kadınlar, yeni gelişen kapitalist piyasaların işyerlerinde ucuz işgücü olarak var olsalar bile, artan çocuk ölümleri nedeniyle, zorunlu olarak evde kalıp çocukların bakımını üstlenmek

durumundaydılar. Ancak son yüzyılda, kadınlar, büyük mücadelelerle ve aşama aşama kamusal yaşamda var olma ve görünür hale gelme hakkını kazanmıştır. Bu erkek egemenliğinin dönüşümü aslında 20. yüzyılda, iki büyük dünya savaşında yaşanan yıkımla başladı; silahlanma ve ulus-devletlerin egemenlik savaşları, erkek egemen dünyanın nasıl bir yıkıcılığa yol açabileceğini göstererek önemli bir farkındalık yarattı. Modern dünyayı şekillendiren bu eril iktidar mekanizmalarının değişmesi gerektiğinin kavranması, İkinci Dünya Savaşı ertesi yeniden inşa süreçlerine damgasını vurdu. Ancak 20.yüzyılın sonuna doğru, kadınlar, birçok alanda görünür hale gelerek kamusal alanda varlıklarını itiraz edilemez kıldılar. Dolayısıyla bugün birçok modern kamusal alanda kadın varlığının ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde görünür hale gelebildiği ve normalleştiği söylenebilir.

Yaşananlara koşut olarak 'kadınların kamusal görünürlüğü'nün meşrulaşması' öncelikle iki büyük dünya savaşının yaşandığı coğrafyalarda gerçekleşti. Ama bütün bu gelişmelere rağmen örneğin kadınların olimpiyatlarda farklı spor dallarında yarışmalara katılabilmesi, uzay bilim alanında kadınların varlığı ve kadın astronotların görünmesi gibi olgular hala insanlık için çok yeni gelişmelerdir.

Söz konusu bu gelişmeler beraberinde bazı soruları gündeme getirmektedir: Kadınların bu kamusal görünürlüğü, onların modern toplumların güç ve statü alanlarından dışlanmış olmalarını ortadan kaldırdı mı? Yani kadınların yaşamın birçok alanında olabilmelerinin, onların kendilerini ilgilendiren konularda toplumsal ve siyasal kararlara da katılıp kendi sorunlarını çözebilecek politikaların geliştirilebilmesini sağladı mı? Cevap: 'Her zaman değil, hatta çoğunlukla hayır; belki şimdilik değil.' Ama kadınların bu kamusal var oluşlarının yaygın ve güçlü hale gelmesiyle siyasetin karar konumlarına kadınların katılımının da kapıları açılmış oldu.

Özetle, bugünden bakınca daha açıkça görüyoruz ki kadınların modern kamusal alanlara girişi ve görünür hale gelmesi, tek başına, kamusal yaşamın erkek egemen karakterini değiştirmeye yetmiyor. Çünkü kadınların kamusal görünürlüğü ve var oluş biçimleri erkeklerden farklı olabiliyor. Bu nedenle, kadınlar ne kadar kamusal alanda görünür hale gelseler de bazı stratejik alanlarda erkek egemenliği devam edebiliyor. Örneğin, dünyanın birçok yerinde dini, askeri/militer kurumların yönetimi ve ekonomik kararların belirlenmesi, geçmişte olduğu gibi bugün de çoğunlukla erkeklerce yürütülen ayrıcalıklı alanlar olmaya devam ediyor.

Modern Kamusalılığın Gelişimi Cinsler Arası Eşitsizliği Giderip Kadınları Eşit Kılar mı?

Aslında sözünü ettiğimiz süreç insanlık tarihinin son birkaç yüzyılda yaşadığı sanayileşme, kapitalistleşme, kentleşme süreçleri yani kısaca modernleşme sürecidir. Bu süreçler, her zaman demokratikleşme ile sonuçlanmadı. Doğrusu, 20. yüzyılda var olmuş birçok 'modern otoriter devlet' kamusal alanda kadınların eşit ve meşru görünürlüğüne destekledi. Örneğin eski Sovyetler Birliği-SSCB bünyesindeki sosyalist devletlerde hem siyasal temsil konumlarında hem de çalışma yaşamının erkek egemen sektörlerinde, kadınların varlığı her zaman en az yüzde 30, hatta daha fazla oldu. Ama bu kamusal var oluş, ciddi bir kadın haklarını koruma siyasetinin gerçek hayatta yeşermesine olanak sağlamadı; kamusal alanların çoğu yine erkek egemen olmaya devam etti. Modern kapitalist toplumlarda ise yaşanan modernleşme süreçleri, kadınların kamusal görünürlüğüne bu ölçüde bile sağlayamadı. Çünkü cinslerin kamusal yaşamın her alanında eşit var olabilmesi modern toplumların olağan gelişimi sonucu, kaçınılmaz bir olgu olarak ortaya çıkmadı. Bu gelişmeler sadece cinsler arası eşitliğin gerekliliğini anlamanın altyapısını oluşturdu. Yani cinsler arası eşitlik hem sınıflar hem ırklar hem de farklı cinsler arasında eşitlik mücadelelerinin bir parçası olarak gelişti ve bu mücadeleler de dünyanın iki yüz yıllık tarihini kapsayan 'eşit yurttaşlık hakları' mücadelesinin bir parçası oldu.

'Kapitalist piyasanın gelişimiyle' kadın emeğine gereksinme duyulan yerlerde, kadınların çalışmaya başlaması da kadınların görünürlüğüne, ister istemez teşvik etmiş oldu. Yani modernleşme dediğimiz süreç; cinsiyetler arasında bir eşitlik sağlama amacı olmadan, kadınların birçok toplumsal alanda ve mekânda ama erkeklerle eşit olmaksızın, meşru ve normal olarak var olabilmesine kaçınılmaz olarak yol açtı ve hala da yol açmaya devam ediyor.

Yaşanan dönüşümün, büyük ölçüde, 'kadınların eğitim hakkının' sonuna kadar savunulması ve 'kadınların meslekleşme mücadelesinde' elde edilen başarılar ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yani eğitimin bir erkek ayrıcalığı olmaktan çıkması, neredeyse bütün 20. yüzyıl boyunca sürdürülen eğitim hakkı mücadelesinin sonucu ortaya çıkan bir dönüşümdür. Bu sayede, geçen yüzyılda tamamen erkek mesleği olan doktorluk, mühendislik, üniversite hocalığı, yargıçlık, avukatlık, polislik, subaylık gibi meslekler artık bu yüzyılda sıradan kadın meslekleri arasında sayılabiliyor.

Esasen, modern eğitim kurumlarının temeli olan 'herkesin eşit yurttaş olarak eğitimi' ilkesi, tanımı gereği, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin her vatandaşı eşit olarak topluma/ulusa içermeyi vaat ediyordu; ama gerçeklikte öyle olmadı.

Çünkü en basitinden, okuma yazma öğrenme ve giderek yaşamını kendi ayakları üstünde durarak ve kimseye bağımlı olmadan devam ettirebilmek için kadınlara da erkekler kadar eğitim hakkının verilmesi gerekiyordu. Ama modern mesleki eğitim kurumlarından da yakın zamana değin, çoğunlukla erkekler yararlandı. Bu nedenle kadınların yüzyılı aşan eşit haklar mücadelesi içinde eşit eğitim ve meslek edinme hakkı talebi en öncelikli talep olarak yer aldı. Zaman içinde de önemli erkek okullarına ve eğitimde önemli mesleki kariyer alanlarına, kadınların girişine kapı aralandı. Yine de kadınların kamusal yaşamda ve mesleklerde görünür olmasını sağlayan bu modernleşme süreçlerini, eşitliğin gelişiminin ilk aşaması, temel eşitlik ve adalet ilkesi gereği olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada, toplumda her tür işle uğraşan, sivil/gönüllü çalışan, kamu hizmeti yapan, sanatla, edebiyatla uğraşan kadınların bir kısmının yolu, ister istemez siyasetten de geçecektir ve böylece de kadınların siyasal kararlara katılımı kendiliğinden gerçekleşecek diye düşünenler olacaktır. Ama toplumların bu konudaki deneyimlerine baktığımızda ve süreç olağan akışına bırakıldığında, siyasete katılan kadınların sayısının bir elin parmaklarını geçmediğini görüyoruz. Oysaki siyasette var olan erkek kadar, niteliğine ve siyaset yapma tarzına bakılmaksızın, eşit sayıda kadının da var olabilmesi temel bir eşitlik ve adalet ilkesi gereğidir. Eğer bu gerçekleştirilemiyorsa kadınların önünde bir engel var demektir; biz de bunu görüp tanımlamak ve nasıl aşılabileceğini öngörmek durumundayız. Bu bağlamda, en özet ifadeyle, temel olarak kadınlara özgü hakların tanımlanabilmesi ve korunabilmesi için geliştirilecek 'cinsiyet eşitliği siyasetinin' ana-akım siyaset içinde yer alması; bunun gerçekleşmesi için de 'kadınların eşit siyasal temsiline' sağlanması gerekiyor.

Demokrasi İlkesi Olarak Cinsiyet Eşitliği Gerekli....

Burada temel bir soruyu sorarak yanıtlamamız gerekir: Siyasette kadınların sadece biyolojik varlığı yeter mi, 'biyolojik varlığın kritik eşiği aşmak' şart mı? Türkiye'de kadınların siyasette, çok az sayıda da olsa, göstermelik vitrin konumlarında da bulunsa, bir şekilde görünür hale gelmesi, yani 'biyolojik temsiline' sağlanması, büyük ölçüde, Cumhuriyet devrimlerinin yaşandığı tarihsel süreçte gerçekleşti. Ama Cumhuriyet tarihi boyunca, yani son yüzyılda, kadınların kamusal görünürlüğü'nün arttığı oranda, kendiliğinden siyasal karar süreçlerinde de eşit oranda var olmaları gerçekleşmedi.

Siyasal karar süreçlerinde kadın görünürlüğü'nün artması; ancak 1990'lı yıllarla birlikte, kadın hakları hareketinin güçlenip 'eşit siyasal temsi hakkı istemesiyle' gerçekleşti. Kadınlar sadece siyasette görünür hale gelmedi; zamanla çok sayıda kadın hakları savunucusu medyada, TV kanallarında konuşmaya ve görüşlerini dile getirmeye başladılar. Haber spikerleri, program yöneticileri, uzman

görüşlerini savunan kadınlar kamusal görünürlüğü daha normal ve sıradan bir hale getirdiler. Bu gelişmeler, bazı siyasal aktörlerin, artık siyasette cinsler arası eşitliğin sağlandığını ve kadın hakları için özel olarak başka bir şey yapmaya gerek olmadığını düşünülmesine yol açtı. Özellikle bazı kesimler tarafından kadınların siyasete katılımı meselesinin aslında çözülmüş olduğu ve kadınların önünde bir siyasi engel olmadığını düşünüldü ve günümüzde bunların bir kısmı hala böyle düşünüyor. Öyle ki bugün siyasal yaşamda kadınların eksik siyasal temsilinin nedenini, siyasetin hala erkek egemen yapılarında değil; kadınların siyasete katılmadaki isteksizlik ve cesaretsizliklerine bağlayanlar var. Bu bakışa göre, kadınlar da erkekler gibi, yeterince cesur olup risk alsalar ve rekabetten korkmasalar siyasette karar konumlarına gelebilirler; çünkü bunun önünde bir engel yok. ‘Siyasetin eril içeriği’, dediğimiz şey tam da bu oluyor. Ama bu görüşlere yanıt olarak, “siyaset, cesaret, risk ve rekabete dayalı mücadele, elde edilecek bir güç değil; farklı toplum kesimlerinin talep ve çözümlerini karar süreçlerine taşımakla elde edilecek eşitlik ve toplumsal refah aracıdır” diyoruz.

‘Siyasal süreçlerdeki eril tahakkümü’ pekiştiren güç kaynaklarını, bunların erkeklerin tekelinde nasıl tutulduğunu ve kadınları siyasal kararlardan dışlayan mekanizmaların neler olduğunu görmeden ilerlemek mümkün görülüyor. Aslında bu eril tahakküm mekanizmalarına dokunulmadığı sürece ancak çok az sayıda kadın, siyasete katılmayı başarabiliyor. Kadınların her nasıl olursa olsun, siyasette az sayıda da olsa var olmasını yeterli görenler, katılım ve eşitlik ilkelerini kendilerine göre yorumluyorlar. ‘İçeriği ve hedefi eşitlik ilkesine göre tanımlanmamış bir siyasi katılım anlayışı’ az sayıda kadının siyasette var olmasını eşitlik ve adalet normları ile çelişkili görmüyor.

Bugün dünyada ve Türkiye’de görünen odur ki böyle bir bakış cinsiyetler arası eşitliğin gelişiminin önünü tıkıyor. Bu anlayışın Türkiye’de örneklerini, parlamentoda grubu bulunan birçok ana-akım partilerin yöneticilerinde görmek mümkün. Bu durumu değiştirecek adımlar atılmadığı sürece tersine dönecek olumsuz süreçlerle de karşılaşacağız. Eğer ‘biyolojik görünürlüğe eşlik edecek nicel ve nitel eşitlik kriterleri’ tanımlanıp uygulanmazsa siyasette yer alabilen az sayıda kadın, mevcut erkek egemen yapıları değiştirmeye yetmeyeceği gibi durumu tersine döndüren sonuçların ortaya çıkmasını da engelleyemez. Az sayıda kadının bir kısmı da “başkanın kadınları” ya da sadece “vitrindeki kadınlar” olduğunda, kadın hakları karşıtı siyasetin, erkek egemenliğini pekiştiren eğilimlerinin önüne geçmek olanaksız hale gelmiştir ve gelecektir. Bugün böyle bir dönemden geçtiğimizi rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Örneğin bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle İstanbul Sözleşmesi’nin yürürlükten kaldırılması karşısında, ana-akım siyasal partiler birkaç kınama

demeci yayınlamak dışında, hiçbir tepki veremediler ve kadın-karşıtı azınlık siyasi lobilerine karşı etkisiz kaldılar.

Kısacası, bugün kadınlar, toplumsal yaşamın her yerinde görünürler ama hala siyasal karar süreçlerinde sayısal olarak azınlıktadırlar. Bu durum, onların taleplerinin ve çözüm önerilerinin siyasal kararlara içerilmesini ve kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesini önlüyor⁵. Siyasetin kurumlarında 'sayısal olarak kritik eşiği aşmadan' söz söyleme ve karar konumuna gelinmiyor; siyasetin erkek egemen yapıları dönüştürülemiyor. Üstüne üstlük az sayıda ve kadın seçmenlerin taleplerini ve çözüm önerilerini temsil etme gücü olmayan kadın siyasetçiler de erkek üstünlük alanlarının kadınlara karşı korunmasında çok elverişli destekler sağlayabiliyor.

Seçici Başkanların Seçtiği Kadın ve Erkek Politikacı Profili Farklıdır...

Siyasetin stratejik mecralarında kadınların biyolojik bir tür olarak var oluşu cinsiyetler arasında eşitliği sağlamaya yetmiyor ve hatta tersine dönen sonuçlar yaratıyor dedik. Şimdi bu önermemizi biraz açalım.

Siyasette var olmayı başaran kadınların niteliklerine baktığımızda elbette öncelikle farklı ideolojik tercihlere göre çeşitlilik gösteren kadınlarla karşılaşırız. Ama siyasal partilerin ideolojik yaklaşımları ve kadınların siyasal bakışları her ne kadar önemli olursa olsun, sonuçları itibarıyla baktığımızda ideolojik değişkenlerin belirleyiciliği ancak ikincil derece etkenler arasında yer alıyor. Yani ana-akım siyasal partilerde yer alan kadın politikacılarının ideolojik bakış açılarını aşan, ortak özellikleri var diyebiliriz.

Türkiye'de siyasal partilerin seçici yöneticileri tarafından aday listelerine alınmış ve böylece seçilmeyi başarmış kadın profiline daha yakından bakarsak bazı ortak özellikler görüyoruz: genellikle orta yaşlı, meslek sahibi, yüksek eğitilmiş, evli ve çocuklarını büyütmüş, çok fazla siyaset deneyimi ve kendisini destekleyen seçmen grupları olmayan kadınlar. Ama çoğu ailesinde ya da yakın çevresinde, kendisini siyasete sokacak erkek politikacıların desteğinden yararlanıyor. Yani kadınların taleplerini siyasete taşıma konusunda sahip olduğu bir 'siyasal sermaye'den çok tamamen şahsi ve yakın çevresel faktörlerce belirlenen 'kişisel sermaye'ye dayalı bir profil ile karşılaşırız. Yani siyasete giren kadınlar, kadın örgütlerinin ve kadın seçmen çevrelerinin önerisi ve desteği ile değil; daha bireysel destekler ve siyasilerden gelen davetlerle siyasete giriyorlar. Bu durum bize 'kadın politikacılar ile kadın hakları siyaseti ve kadın seçmenler arasındaki temsil ilişkisinin çok zayıf' olduğunu gösteriyor.

Elbette siyasete seçilmiş bir kadının illaki kadın sorunlarıyla ilgilenmesi diye bir

zorunluluk olamaz. Kadın politikacılar; belli coğrafi bölgeleri, sosyal grupları, etnik ya da dini çevreleri temsil ediyor olabilirler. Ya da sadece siyasal partinin seçici liderleri tarafından, sadece görünürde kadın olsun ve parti bu konuda eleştiri almasın diye, rastgele seçilmiş kadınlar da olabilirler. Yakın zamanda siyasette gördüğümüz, ana-akım siyasal partilerden seçilmiş ve siyaset yapan kadınların çoğunluğu böyleydi; bu kadınların bazıları seçildikten sonra, çoğu zaman mecburen, bazen de gerçekten önemini kavrayarak kadın sorunlarıyla ilgilenmeye başlıyorlar. Bu da siyasal partilerde kadın hakları siyasetinin kurumsallaşmadan, sürdürülebilir strateji ve politikalara sahip olmadan, kalıcılaşmamasına; her şeyin yüzeysel, göstermelik ve seçmen oyunu almaya yönelik olmasına yol açıyor.

Bu kadınların siyasette birlikte çalışacakları erkek politikacılar ise seçildiği çevrenin önemli bir ticaret ya da sanayi çıkarlarını temsilen, ekonomik, sosyal, bölgesel ya da etnik/dini çıkar ve güç çevrelerinin desteğini alarak aday oluyorlar. Erkek politikacılar, kadın politikacılardan farklı olarak meslek odaları yöneticileri, tanınmış toprak sahipleri veya etnik kimlik ya da geleneksel kandaşlık dayanışma ağları temsilcileri ya da bu çevrelerce aday gösterilip desteklenen kişiler oluyorlar. Yani yeterince ekonomik, kültürel ve sosyal sermayesi olan, bu alanlardaki güç ilişkilerine dayanan kişiler. Bu tür özellikleri olan erkeklerin siyasal partilerin aday seçici yöneticileri tarafından tercih edilme süreçlerinde pazarlık edebilecek ve siyasal partiye önerebilecek farklı nitelikte olanakları ve güçleri oluyor.

Kadınlar, erkeklerin sahip oldukları güç mekanizmalarını çoğunun uzağında oldukları için benzer güç kaynaklarına ve dolayısıyla pazarlık etme ve kendini seçtirme özelliklerine çok da sahip değiller. Bunların ötesinde, kadın adayların içinde, onlar için önemli bir destek alanı oluşturan güçlü sivil örgütlerin eylemlilik ve yöneticilik deneyimlerinden gelenler çok az. Hatta Türkiye’de, önemli dini tarikatların, mezheplerin ve cemaatlerin içinde, kadınların erkeklerden daha çok yer almasına rağmen kadınlar onlar tarafından da temsilci ve sözcü olarak siyasete çok da aday gösterilmiyorlar. Kadın adayların çoğunun siyasette güç kaynağı olarak kullanabilecekleri şeyler, çoğunlukla sadece diplomaları. Bazen de bu güç kaynağı, aile destekleri oluyor: önemli bir kısmı tanınmış ailelerin kızları, ölmüş önemli kişilerin eşleri, kızları, kız kardeşleri veya akrabaları. Dolayısıyla onları aday listelerine getiren güçler, kadın seçmen taleplerini temsil etme amacından uzakta, farklı süreçlerde oluşmuş güçler. Bu nitelikleri onları partili seçici elit erkeklerin nezdinde daha kolay yönlendirilebilir politik nefer aday konumuna getiriyor. Diğer deyişle, siyasal partilerin politikacı devşirme mekanizmaları merkezi, az sayıda yönetici elinde, şeffaf olamayan kapalı

süreçlerde belirleniyor olsa da yine de kadınlar ve erkekler arasında önemli farklar var. Kadın adaylar, erkek adaylara göre, daha güçsüzler ve daha az pazarlık etme kaynağına sahipler. Üstelik kendilerini çok da amaçlamadıkları, deneyimlemedikleri ve keyif almadıkları kadın sorunlarıyla ilgilenme sorumluluğu ile karşı karşıya buluyorlar.

Eksik Katılımın Tersine Dönen Sonuçları: Başkanın Kadınları

Bu durum kadın politikacıları, siyasette daha uzun süre kalabilmek için, daha fazla seçici/karar verici yöneticilere ve seçici politikacılara tâbi kılıyor. Yeterince siyasal deneyimi ve seçmen desteği olmayan ve belli bir kesimin görüşlerini temsilen siyasete girmemiş, sadece “seçici erkekler” tarafından seçilmiş bir kadın politikacının kendi başına siyasal mecralarda var olabileme/ var kalabilme stratejisinin ne olabileceğini düşünelim. Bu kadınlar, siyasette kalıcı olabilmek için kendilerini seçen ‘seçici başkanlar’ın taleplerini takip etmek ve onlarla uyumlu olmaya çalışmak zorunda hissediyorlar. ‘Başkanın gözünden düşmek’ bu kadınlar açısından en riskli durum oluyor. Seçici başkanın çevresinde bir uydu gibi onu takip etme gereğini duyuyor ve ancak bu durumun izin verdiği ölçüde, kendi tercih ettiği siyasi içeriklerle ilgilenebiliyor.

Peki ya ‘seçici başkan’, başka kadınlarla birlikte bir kadın hakları gündemi üzerinde çalışılmasını değil de siyasette rakip olabilecek kadınları kendi koltuğundan uzak tutmaya yönlendiriyorsa ve kadın hakları konusunda aktif olmasını onaylamıyorsa ne olacak? Bu durumda bir kadın politikacının konumu açısından, ‘seçilme, ama kadınları temsil edememe’ ya da bir daha seçilmeme riski söz konusu oluyor. Bu risklerden ilkini göze alan kadın politikacılara ‘başkanın kadınları’ diyebiliriz. Söz konusu konumda olan bir kadın politikacının ise seçici siyasi elite yapabileceği pazarlık şansı çok sınırlı oluyor ve kendisi için itaatten ve ona çizilen sınırın dışına çıkmamaktan başka seçenek kalmıyor.

Sessizce siyasetteki mevcut güç odaklarını onaylama konumunda kalan kadın politikacılar; bu ‘sadakatlerinin karşılığında eril iktidardan elbette paylar alıyorlar’; bazı konumlara gelip önemli güçler ve ayrıcalıklar elde edebiliyorlar. Ama bu konumlarda kalmaları yani tekrar seçilebilmeleri tamamen iradeleri dışlarında, kendilerine ait olmayan, yine aynı erkek seçicilerine ait olan gücün vereceği karara bağlıyor.

İşte kendi ekonomik ya da kültürel sermayesine ve bunun oluşturacağı seçmen desteğine sahip olmayan kadın politikacı, bütün bu açılardan, kendi benzeri olan erkek politikacıdan her zaman ‘daha güçsüz kalıyor; kırılğan ve güvencesiz bir konuma düşüyor. Bazı erkek siyasetçiler de benzer güçsüz konumlarda

bulunabilirler elbette. Ama onlar seçildiklerinde farklı erkek politikacılardan siyasal güç transfer edebilir ya da onlarla iş birliği yapabilirler. Bu tür durumlar, mevcut yapıların, zaten erkekleri kayıran koşulları nedeniyle, çoğu zaman, kadın ve erkek politikacılar için farklı fırsatlar sunar. Çünkü siyasal partiler kendi aday listelerini oluştururken mutlaka o seçim çevresinde partiye oy getirecek en tanınmış, en güçlü ve en çok seçmen desteği olan erkekleri devşirmek isterler. Ama aynı kriterleri kadın adaylar için kullanmaları genellikle gereksiz ve anlamsızdır. Burada oluşan süreçlere daha yakından bakıldığında ‘cinsiyet temelli ayrımcılık yaratan bir mekanizmanın’, açık ya da görünmez varlığı ile karşılaşılır. İşte ‘cinsiyetçi ayrımcılık’ olarak tanımlamamız gereken mekanizma budur. Değiştirilmesi gereken şey işte her koşulda erkekleri kadınların önüne geçiren bu tür mekanizmalar, zihniyet, strateji ya da ‘patriarkal reflekslerdir’.

Siyasette Atipik ve Kimlik Göstereni Olan Kadınlar

Ama her zaman bu profile uymayan aykırı kadın profilleriyle de karşılaşılabilir. Özellikle sol ya da etnik temsile dayalı siyasal partilerde, ‘atipik kadın’ profillerine yer vardır. Örneğin, HDP’nin kadın politikacı profilleri, bu konuda bize ilginç örnekler sunuyor. Taşradan gelen, genç, politik olarak bir siyasi davaya angaje, yoksul, az eğitilmiş kadınlar bu partide yer bulabiliyor. Özellikle etnik veya kültürel kimlik siyasetine dayanan siyasal partilerde gördüğümüz bu tür atipik kadınların içinde ‘bedel ödemiş olanlar’ da yer alabiliyor: siyasi görüşleri nedeniyle hapis yatmış, çocuğu devletçe kaybedilmiş, ‘faili meçhul’lerin anneleri, eşleri, çocukları gibi. Yani devlet baskısı karşısında hala siyasi ya da etnik kimliğini koruyabilenler, özel olarak siyasal temsil konumuna seçilebiliyorlar. Bu bağlamda TBMM’de yer alan HDP kadın vekillerin bir kısmı atipik kadınlara örnek gösterilebilir. HDP, cinsiyet kotası, eşbaşkanlık ve ‘Kadın Meclisleri’ mekanizmasını hayata geçirerek, birçok atipik kadını, Kürt siyasetinin kadın temsilcileri olarak parlamentoya taşıdı. Bu kadınların bir kısmı, bir yandan ülkenin en az gelişmiş yerlerinden gelen, genç ve elit olmayan kadınlar olma özelliği gösterirken; diğer yandan da Kürtlerin modernliğinin ve kültürel özgünlüğünün sembolü olarak Kürt siyaseti içinde önemli bir ‘kimlik göstereni’ işlevi gördüler.

Eşit Temsile Giden Yol Haritası

Tam da bu aşamada sorulması gereken soru şudur: Siyasete katılması istenen adayların seçiminde erkeklerin farklı siyasi güçlere sahip olanları tercih edilirken; neden benzer güçleri olan kadınlar siyasete devşirilmiyor da deneyimsiz ve güçsüz kadınlar seçiliyor? Bu soruyu, toplumda erkeklerin sahip olduğu güçlere sahip olan çok az sayıda kadın varlığı ile yanıtlayabilir miyiz? Unutmamak gerekir

ki önemli siyasi çıkar grupları, kültürel, dini ya da bölgesel siyasi farkların temsil edilmesini isteyen çevreler, kendi içlerinden bazı kadınları, kendilerini temsilen aday olarak öne sürebilir ve siyasi partilere bu konuda baskı yapabilirler. Bu kadınlar önemli oranlarda siyasete katılabilir ve kendi sosyal bağlarının gereğini temsil edebilirler; bunda başarılı da olabilirler. Böyle bir gelişme, cinsler arası temsil ve katılım adaletsizliklerinin önemli bir kısmını çözer. Ayrıca, kadın-erkek eşitliğini sağlamak için harcanacak çabalar sadece kadınların yararına değildir; bir bütün olarak siyasal parti yapılarını, kamu politikalarını ve toplumsal ilişkileri dönüştürücü ve *demokratikleştirici* niteliktedir. Bu nedenle siyasal liderlerin ve partilerin popülerliğini artıran önemli bir siyasal hedef haline gelmesi gerekir; işaret edilen gereklilik, siyasal partilerin kitlesel bağlarını yenileme ve temsil sorunlarını çözenin kaçınılmaz bir uğrağıdır. Türkiye’de siyasal parti liderlerinin mevcut konumlarını koruyabilmek uğruna bu tür demokratikleşme strateji ve politikalarına kuşkuyla yaklaşmaları, aslında kendilerinin ve partilerinin başarılarını tehdit eden en önemli faktörlerden biridir.

Buraya kadar aktarılanlarda kadınların siyasete katılabildiklerini ama bu gelişmenin kadın hakları ihlallerini önlemek için gerekli siyasi iradenin oluşma koşullarının garantisi olmadığını söyledik. Öyleyse toplumun farklı kesimlerinin temsilcilerinin siyasal karar süreçlerine devşirilmesine benzer kriterlerle ‘kadın hakları savunucularının da siyasal karar süreçlerinde temsili’ gerektiğini söyleyerek ilerleyelim. Kadın hakları için çalışan siyasi, kültürel, yerel ya da dini örgütlerinin, kendi içlerinden deneyimli, bilgili ve mücadeleciler kadınları aday göstermeleri ve bu adayların siyasal parti aday listelerine alınması da cinsiyet eşitliği politikalarının geliştirilmesi için gerekli ve zorunlu bir koşuldur. Dünyadaki başarılı örnekler bunun bize ne kadar kaçınılmaz olduğunu gösteriyor.

Bütün bunlardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: kritik sayısal eşiğı aşmadan az sayıda kadının da siyasal süreçlerde var olması, aslında eril iktidar mekanizmalarını çok etkilemiyor. Kadınlar siyasette varlıklarını sürdürebilmek için seçici erkeklerin vesayet isteklerine çok da direnemiyorlar. ‘Eksik katılım nedeniyle kadınların bulunduğu kırılğan konum’, kadınların siyasette bir tür var oluş modeline dönüşüyor. Bu da adeta ‘eril tahakkümün sürmesinde önemli stratejilerden biri’ haline geliyor. Siyasal iktidarı elde tutmanın *eril reflekslerini* uygulayanlar ise yüzyıllardır deneyimlerle geliştirdikleri tahakküm pratiklerini, atadan miras bilgisine sahip olarak gerektiğinde bunları kullanmaktan geri durmuyorlar.

Biyolojik Temsilden Nicel Eşitliğe: Eşit Katılım ve Eşit Var Olma Hakkı

Siyasal parti yönetimlerinde ve görünür konumlarında kadınların sınırlı sayıda

var oluşu tamamen boşa gitmiş bir gelişim olarak görülemez. Bu gelişmeler, belirli anlamda da olsa, kadınların kamusal görünürlüğüne ötesine geçerek, söz söyleme ve toplumsal meseleler hakkında görüşlerini dile getirmelerine kapı aralar. Örneğin son zamanlarda, TBMM’de grubu bulunan iki önemli partinin (HDP ve İyi Parti) genel başkanının kadın olması; CHP ve AKP’nin genel başkan yardımcılarında güçlü kadın politikacıların yer alması; Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi küçük bir partinin, tek bir kadın milletvekiliyle TBMM’nin en etkili ve ses getiren muhalefetine yapması bu değişimlerin önemli göstergelerindendir.

Ama siyaset mecralarında kadınların görünür hale gelmesinin neden yetmiyor olduğunu yine de sıklıkla açıklamak gerekir. Kadınların siyasette görünürlüğüne artması ile ‘eril estetiğe alışmış gözleri terbiye etme’ ötesinde, gerçekten de kadınların kendi adlarına söz söyleyebilir hale gelmeleri gerekiyor. Bunun için siyasette azınlıktaki cins olarak kadınların, karar vericiler içinde belli bir sayıya ulaşması şart. Bu sayısal katılım eşiği, Türkiye’de iyi anlaşılabilir ve dolayısıyla gerçekleşmiş de değil. 1990’lı yıllarda başlayan kadınların siyasal partilerin görünür konumlarına devşirilmesi süreci bu açıdan bir noktada tıkanıp ve kırılıma yaşadı. Dönemin kadın hareketi de bu konudaki mücadeleyi daha öteye taşımayı ve gündeminde tutmayı stratejik hedef haline getirmedi. Daha doğrusu bu konuyu birincil önemde gören örgütlerin güç kaybettikleri gözlemlendi. Mevcut örgütler ise siyasete eşit katılmadan önce, kadınlara yönelik erkek şiddetini görünür hale getirip bir siyasal mücadele gündemi oluşturmaya daha çok çaba harcadılar; hâlâ da öncelikli gündem kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi.

Kritik Koşul: Kadın Hakları Siyasetinin Temsili

Siyasal kararların belirlenme süreçlerinde cinslerin eşit temsili ve eşit katılım hakkının en kritik koşulu, eksik temsil edilen cinsiyetin sayısal olarak en az yüzde kırk varlığını sağlamaktır. Buna ‘temsilde kritik eşik’ diyoruz. Bu oranın nasıl saptandığı konusunu burada uzun boyutlarıyla tartışmasak da ‘kritik eşik’, ayrımcılığa uğrayan, yaşadığı eşitsizlikleri yeterince dile getiremeyen kadınların kendi yaşamını ilgilendiren kararların verildiği konumlarda sayısal olarak var olma sınırını gösterir. Kadınların her tür kamusal alanda görünürlüğüne, biyolojik cins olarak siyasette az da olsa varlığına rağmen, eğer siyasal temsil kurumlarında, karar süreçlerinde karar vericilerin en az yüzde kırkını oluşturmuyorlarsa orada görüşlerinin yeterince dikkate alınmasını sağlayamıyorlar. Böyle bir durumda ‘eksik siyasal temsil’ veya ‘eksik siyasal katılımdan’ bahsetmek kaçınılmaz hale geliyor.

Siyasal temsilde eşitliğin sağlanması sadece eksik temsil edilen cinsin en az yüzde kırk katılımıyla çözülmüş olmuyor. Bütün bunların sonuç verebilmesi için eksik

temsil edilen cinsin yaşadığı eşitsizlikleri ve bunlar için önerdikleri çözümleri dile getirecek kadın hakları savunucularının da siyasete katılımı gerekli. Söz konusu kadın haklarını koruma siyasetinin evrensel ilkeleri, normları, stratejileri ve politikaları olan geniş kapsamlı bir bilgi ve deneyim alanı olduğunu belirtmiştik. Bunları başarıyla uygulayan ülkelerin örnek alınacak sayısız deneyimleri de var. Bu bilgi ve deneyimlere sahip kadın temsilcilerin siyasal süreçlerde yer alması ve tanımlanan sorunların çözümleri ile dikkate alınması eşitsizliklerin aşılmasındaki kritik adımlardandır.

Siyasal temsilde cinsiyet eşitliğinin stratejik aşaması, 'kadın hakları siyaseti'nin siyasal kararlara içerilmesidir. Bu elbette kendiliğinden gerçekleşmeyecektir; bunun için farklı kadın hakları örgütlerinin, diğer hak temelli örgütlerin, eşitlikten yana siyasal grupların geniş ittifaklar yaratarak bir araya gelmeleri ve bütün farklılıklara rağmen 'ortak gündem siyaseti' oluşturmaları gerekmektedir. Kadınların kendi yaşam gereksinimleri hakkında eşit karar verebilme gücünü elde edebilmeleri için uygulanması önerilen kadın hakları siyasetinin birkaç kritik olmazsa olmazı vardır. Bu kritik gereklilikler/ feminist politika önerileri şu şekilde sıralanabilir:

- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel bir norm olduğu 'Anayasa'da yer almalı' ve eşitliği gerçekleştirmekle yükümlü aktörleri (devlet kurumları, siyasal partiler, yerel yönetimler, üretim şirketleri, sivil toplum aktörleri, vb.) anayasa ya da yasalarda tanımlanmalıdır;
- 'Temel yasalar' (seçim, siyasal partiler, belediyeler yasaları, devlet personel yasası, milli eğitim yasası, vb.) 'toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı' hale getirilmelidir;
- Seçim yasası ve siyasal partiler yasasında 'cinsiyet eşitliği için özel düzenleme yapılmalıdır' (aday listelerinde cinsiyet kotası uygulanması, hazine yardımlarında cinsiyet eşitliği şartının konması, vb...);
- 'Kamu yönetiminde', ekonomik ve sosyal örgütlerin yönetiminde ve sivil örgütlerde cinsiyet eşitliğinin dikkate alınmasını sağlayacak özel düzenlemeler geliştirilmelidir;
- Kamu yönetiminde stratejik önemi olan 10-15 kurumda, eşitlik birimleri oluşturularak 'kurum faaliyetleri toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmeli' ve buna yol gösterecek eylem planları uygulamaya konmalıdır;
- 'Toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış ulusal veri' mutlaka derlenip yayınlanmalıdır;

- Bütçe hazırlık süreçlerinde ‘toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe tekniği’ uygulanmalıdır;
- Eşitlik ihlalleri şikâyetlerinin takibi için ‘kamu denetçiliği birimi’ (ombud) kurulmalı ve cinsel şiddet ve aile hukuku davaları için özel mahkeme/ yargılama usulleri oluşturulmalıdır;
- Erkek şiddetinin önlenmesinde sadece mağdur kadınları dikkate alan politikalar değil; bunun yanı sıra, fail erkekleri de önlemeye yönelik, ‘toksik erkeklik’ pratikleriyle mücadele eden politikalar uygulanmalıdır;
- Evrensel standartlar olarak önerilen bazı kota, kadın aday havuzu hazırlama, eşbaşkanlık, siyasal partilerin içinde kadın politikacıların güçlenmesini sağlayacak özel kurumsal yapılar oluşturma gibi çözümlerin uygulanması teşvik edilmelidir;
- Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının planlanıp uygulanmasından, izlenip düzeltilmesinden sorumlu, en üst siyasi düzeyde ‘ıcracı yetkilere sahip bir siyasi mekanizmanın’ yani bakanlık düzeyinde bir sorumlu kurum oluşturmalı ve bakanlık uygulama sorumluluğunu üstlenmelidir⁶.

Sonuç

Türkiye’de siyasal partilerin karar organlarında kimlerin yer alacağı, genel kurullarda seçimle belirlenmekte ama milletvekili aday listelerinde yer alacak kişileri belirlemek ise son aşamada, parti yöneticileri eliyle olmaktadır. Türkiye’de parlamentoda grubu bulunan siyasal partilerde ‘aday listeleri’ oluşturmak, şekilsel usuller dışında, yazılı bir demokratik kurala bağlı değildir. Siyasal partilerin ‘aday seçicileri’ karar verirken, kendi tercihlerine uygun olarak, aday kişinin ülkedeki bölgesel, sınıfsal, mesleki, etnik, siyasi, dini vb. farklılıkları bir biçimde temsil edeceğini düşündüğü bir bileşim oluştururlar. Siyasal seçiciler, her bir seçim bölgesinden daha önce seçilen/seçilemeyen politikacıların tavsiyeleri, yerel güç odaklarının lobileri ile desteklenen adaylar arasından tercihlerini yaparlar. Bu kanallar ve güç-çıkarm-temsil ilişkileri aracılığıyla öne çıkan adaylar, sürecin sosyolojisi gereği, genellikle erkektir. Çünkü söz konusu güç ve çıkar çevreleri genellikle erkeklerden oluşur.

Erkek politikacıların siyasal partilere devşirilme ölçütleri içinde sınıfsal ve bölgesel farklılıkların, farklı meslek ve çıkar gruplarına mensup olmanın, farklı etnik/kültür gruplarından gelmenin, farklı yaşta ve siyasal görüşlere sahip olmanın önemi vardır. Seçilecek erkek sayısı ne kadar çoksa erkek politikacıların farklı toplum kesimlerini temsil etme olasılığı o kadar çoktur.

Siyasal partilerde kadın adayların seçilmesinde adayları seçen liderler, erkek politikacıları belirlerken kullandıkları ölçütleri kadınlar için genellikle kullanmazlar; çoğu zaman bu zaten olanaksızdır. Çünkü kadınlar erkeklerin yaşamlarını sürdürdükleri sosyal, siyasi ve ekonomik çevrelerin içinde bulunmazlar; erkeklerin bu çevrelerden adaylığa yükselmek için elde edecekleri gerekli desteğe sahip olma şansları da yoktur. Bu nedenle, kadın adayların belirlenmesinde ne tür ölçütler kullanılacağı belirsizdir; kurallara bağlı değildir, keyfi ve konjonktürelidir. Böyle bir durum, kadınların, siyasal partilerin karar organlarına ve milletvekili aday listelerine, aynı düzeydeki atanmış/seçilmiş erkeklerden genellikle, tamamen farklı ölçütlerle atanmasına ya da seçilmesine yol açar. Bu olgu, Türkiye’de ana-akım siyasal partilerin ideolojisine göre genellikle çok da fark göstermez. Sadece parlamentoya girme şansı bulamayan, küçük ve sol partilerde bundan daha farklı bir kadın politikacı adaylık/seçilme süreci olduğunu görebiliriz.

Öte yandan, siyasal partilerde atanmış/seçilmiş kadınlardan, erkek politikacılardan farklı görevler beklendiği ve erkek politikacılar ile kadın politikacılar arasında cinsiyet ayrımına dayalı bir farklılaşmanın varlığı sorunun diğer bir boyutudur. Kadın politikacılar; siyasal partilerin kültür, sanat faaliyetlerini, çocuklarla, yaşlılarla ve engellilerle ilgili çalışmalarını yürüterek en temel siyasal rejim meseleleri olan güvenlik, dış politika, ekonomik ve mali kararların konuşulup sonuçlandırıldığı mecralarda dolaşmadan, asıl kararları alan (çoğunlukla) erkek politikacılardan ayrı parti kulvarlarında çalışırlar. Diğer yandan da bu ‘seçici’ler eşliğini hiç aşamayan kadın aday profiline de tipik özellikleri vardır: kadın hakları savunucuları, kadın örgütlerinin önerdiği deneyimli ve temsil gücü yüksek kadınlar, siyasal deneyimi olan bağımsız ve güçlü kişiliği olan kadınlar, alt sınıftan, yoksul, az eğitilmiş, mesleksiz olup taban siyaseti hareketlerinin önderleri olan ‘markasız kadınlar’...

Öyleyse Türkiye’de eğer demokratik bir siyaset olacaksa bunun en temel eksikliklerinden biri olan cinsiyet eşitsizliğini aşmak; bunun için de iki temel şartı yerine getirmek zorunludur: yani siyasal karar süreçlerinde kritik eşik aşmak için kadın temsil oranının en az %40 olmasını sağlamak ve bunun yanı sıra kadın hakları ihlallerini önleme politikalarını siyasete taşıyacak kadın hakları savunucularını karar süreçlerine katmak gerekir.

Sonnotlar

1 Bu normlar, stratejiler ve politikalar hakkında daha detaylı bilgi için bkn: Sancar, S. 2021, *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleriyle Baş Etme Strateji ve Politikaları*, CEİD Yayınları, <http://dSPACE.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1416>;

Sancar, S. 2020, *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması 2018-2020 Güncellemesi* <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1251>.

Sancar S. 2018. *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması* <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/176>.

2 <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2020-03/women-in-politics-2020>.

3 <https://data.ipu.org/women-ranking?month=11&year=2021>.

4 Buradaki veriler ve daha fazlası için bkn: Sancar S, 2022. "TBMM'nin Yüzüncü Yılında Türkiye'de Siyasal Yaşamda Cinsiyet Eşitliği", *Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüzüncü Yıl Armağanı*, Der. Bertil Emrah Oder, Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği; 833-860.

5 Kadın örgütlerinin platform kuruluşu olan EŞİK'in, TBMM faaliyetlerinin kadın hakları ve cinsiyet eşitliği açısından yaptığı izlemenin raporları için bkn: <https://www.esik.org.tr/meclis-izleme/>

6 Bu politikaların hukuki çerçevesi, uygulama alanları ve teknikleri konusunda daha geniş bilgi için bkn: Sancar S. 2018. *Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması* <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/176>; 35-57.